

A halasi csipke – Népművészet vagy iparművészet?

Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban

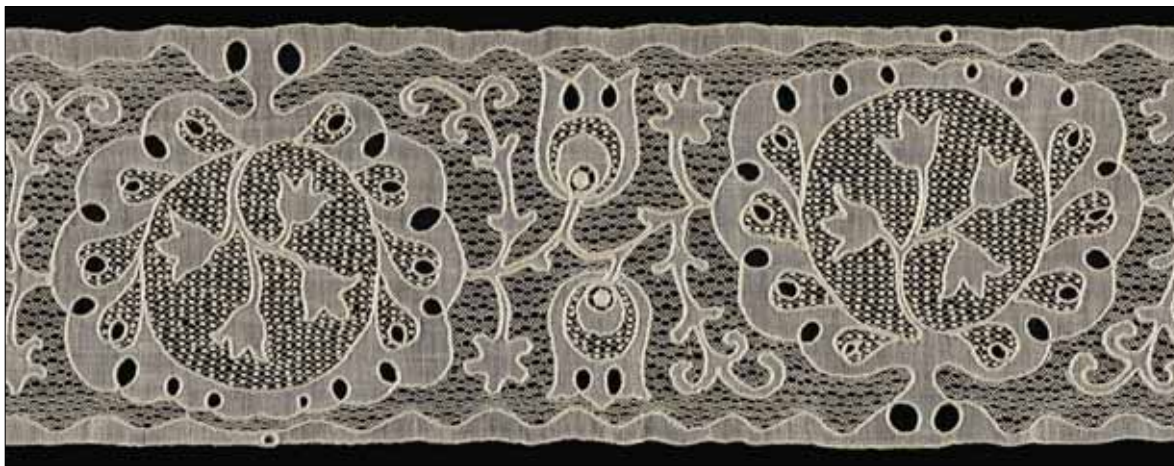
■ A halasi csipke alap gondolata az 1880-as években született meg, amikor – évszázados magyar hagyományokra alapozva, nyugat-európai minták alapján – a Felvidéken megalakult az első Állami Csipkeverő Tanműhely. Dékány Árpád, a halasi varrott csipke későbbi megalkotója is tevékenyen részt vett az iskola megszervezésében. Hasonló, szociális, gazdasági és művészi igényeket egyaránt szem előtt tartó csipkeműhelyt szeretett volna létrehozni Kiskunhalason a télen munka nélkül maradt szegény sorsú nők foglalkoztatására. Az új csipkével a nemesség, gazdag polgárság és egyház számára alternatívát szeretett volna kínálni a külföldről bejövő hatalmas mennyiségű gépi és kézi csipkével szemben. Emellett természetesen az export is vágyott cél volt.

Elképzelésével Dékány Árpád először a Kiskunhalasi Nőegylethez fordult, majd 1902 tavaszán családja és Zseny József, Pest vármegye jegyzőjének biztatására kezébe vette a kezdeményezést. Még az évben megrajzolta a halasi csipke első terveit, ezeket több sikertelen kísérlet után Markovits Mária fehérnemű-

varrónő tudta csak kivitelezni. A csipkék fő mintáit – a varrott csipkéktől szokatlan módon, Markovits Mária újításának köszönhetően – szövőöltéssel emelték ki, lábázásokkal vagy hálóval kapcsolták össze a minta-elemeket. A húszas évektől a minták egyre kisebbek lettek, karcsúbbakká és aprólékosabbakká váltak. A korábbi vastag lenfonalas, színes selyemfonalas és a vékony lenfonalas munkákból a divat változásai és a kivitelezés egyszerűsítése miatt a vékony lenfonalas csipkék technikája élt tovább. A szövőöltés (stoppolás) így kisebb felületre szorult vissza, és egyre nagyobb szerepet kaptak a változatos csipkeöltések, amelyeknek a száma meghaladt a hatvanat (!). Ezeket a csipkeöltéseket a csipkevarrók környezetükből vett hangulatossá, népies nevekkel látták el, mint például nefelejceses, szélmalom-vitorlásos, csokros, kerítéses, harangos.

A halasi csipkék terveinek legnagyobb részét és máig legtöbbet kivarrt darabjait férfiak készítették. Dékány Árpád mellett a legjelentősebb tervezők között tartjuk számon Tar Antalt, Stepanek Ernőt, az

→
Tarsolylap.
Terv: Stepanek Ernő /
Sabretache plate.
Design
by Ernő Stepanek
kivitelezés: 1930-as
évek (Iparművészeti
Múzeum, Budapest) /
manufactured: 1930s
(Museum of Applied
Arts, Budapest)

Fotó: Ament Gellért / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Csipkeszegély.
Terv: Stepanek Ernő /
Lace edging. Design
by Ernő Stepanek
1920-as évek (Ipar-
művészeti Múzeum,
Budapest) / 1920s
(Museum of Applied
Arts, Budapest)

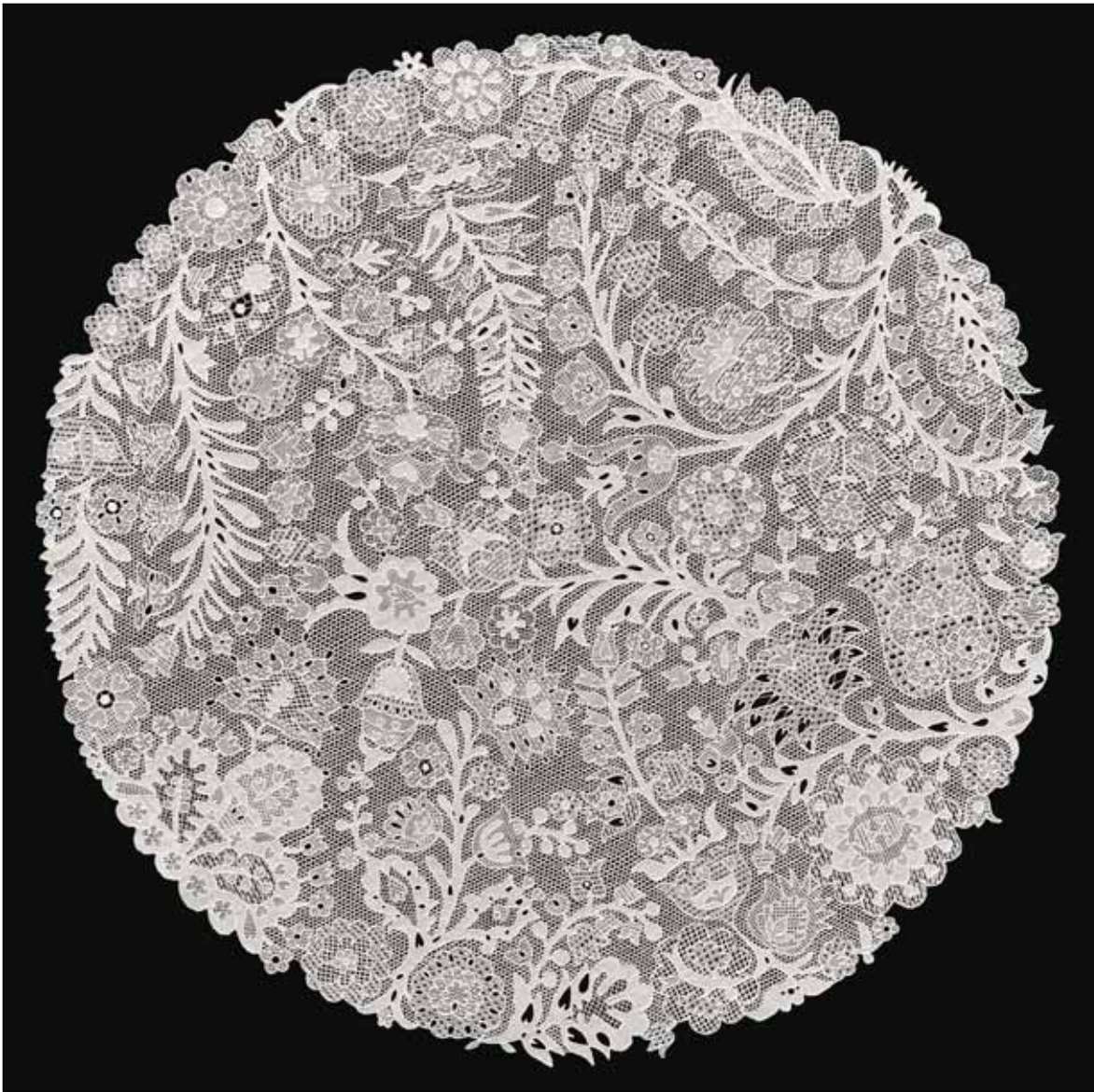
ötvenes évekből Tóth Bélát és Molnár Bélát. A női tervezők közül Bazala Béláné Gábris Ilona, Pongrácz Margit, Rucsinszky Anna, Esztergominé Nagy Kálózi Lili és jelen korunkban Bródi Mária nevét kell kiemelni. A tervezők nagy része képzett rajztanár vagy textilművész volt, de csupán egy részük értett a csipkék kivarrásához. Ezért a tervek egy részében csak a kontúrvonalakat rajzolták meg, a kivarrást nem jelölték. Ez nagy szabadságot adott a csipkevarróknak,

így – bár minimális mértékben, de – saját egyéniségüket, ízlésüket is bele tudták vinni a munkába. Két egyforma csipke nem készült, az öltések számtalan variációs lehetőségének köszönhetően. A csipke készítésénél tehát különvált a tervező(művész) és a kivitelező(mester) tevékenysége, mégis a másik fél munkáját alkotó módon ki tudták egészíteni vagy adott esetben módosítani.

„Dékáni nagyon is jól tudja, hogy az ilyen munkában a népiességből sokszor elég egy szemernyi, amit inkább sejtünk, érzünk, mint tisztán látunk” – írta 1905-ben Éber László a *Magyar Iparművészet* hasábjain. Ez a „szemernyi népies hatás” végigkísérte a halasi csipke évszázados történetét, hol a szecesszió, hol a barokk, az art deco, a szocialista művészet vagy akár napjaink csipkéinek adva egyedi színezetet.

A csipke leggyakoribb mintaelemei a rendkívül változatos formában ábrázolt virágok voltak. A lágyn hajló szecessziós virágoktól az egymás mellé sorakoztatott magyaros virágbokrokra vagy a buján kanyargó leveles-virágos ágakon át az aszimmetrikus virágkompozícióig rendkívül széles volt a skála. A virágok számos fajtája felfedezhető a változatos darabokon, például margaréta, csillagvirág, gyöngyvirág, krizantém, békavirág. Az állatábrázolások is jelentős szerepet kaptak. A szarvasokat, pávákat, galambokat, fecskéket szegélycsipkébe, terítőbe, faliképekbe komponálva általában párosával ábrázolták. A magyar népművészetben ismeretlen lepkék önálló darabként jelentek meg. Az egyházi használatra szánt oltárterítők, úrasztalterítők, miseingek szegélyének szánt darabokon keresztet, lélekgalambok, angyalok és Jézus, Mária, Pax feliratok láthatók. A különálló keresztet, Jézus szíve ábrázolások a harmincas évek kedvelt apró ajándéktárgyai voltak. A halasi csipke különleges eleme a zsinórozások csipkébe való beemelése. A dekoratív vitézkötések a csipkeminta középmotívumát képezték, a változatos vonaljátékok, kisebb hurkos vonalvezetések, sűrűn egymás mellé állított hármas hurkok elsősorban a szélek dekoratív díszül szolgálta. A stilizált, népviseletbe öltöztetett lány- és fiúalakok kedveltek sormintaként, magányosan, de változatos életképek, jelenetek szereplőiként is, leggyakrabban virágfüzerek gyűrűjében. A harmincas években a vi-

Virágos terítő.
Terv: Tar Antal /
Tablecloth with flowers.
Design by Antal Tar
[1938] kivitelezés:
2000 körül (Halasi
Csipke Alapítvány) /
manufactured c. 2000
(Halas Lace
Foundation)

rágkeretbe komponált városi, vármegyei és nemesi családi címerek voltak divatosak a család ősiségének megerősítésére. Az ötvenes években a pártállami szimbólumok, jelképek képezték a csipkék központi mintáját. Így került a magyar címer, az ötágú csillag,

a sarló, a kalapács, a búzalkalász mellett a traktor vagy a földgolyó rajza is a halasi csipkébe.

A halasi csipkét rendkívül sokoldalúan alkalmazták. A harmincas évekig elsősorban a csipke klasszikus felhasználásához igazodva főként öltözetkiegészítők, vi-

lági és egyházi használatra szánt csipkeszegélyek, női gallérok, zsebkendők, sáldíszek, zsabók, legyezők, tarsolyok, kocsitakarók készültek belőle. Az első világháború után a felhasználás fokozatosan a lakberendezésre tevődött át, a keresztelőruhák mellett leginkább kisebb-nagyobb terítők, csipkeképek és címerek írá-

nyába tolódott el. Napjainkban főként terítők, illetve kisebb képek, ékszerek formájában keresett, de a régi csipkék új felhasználásban – például gallérként, vállfodorként – való alkalmazása is érdekes megoldás.

A halasi csipke művészeti besorolása a kialakulása óta nem volt egyértelmű. Egyszer a népművészet,

Agancsos-zsinóros csipkeszegély.

**Terv: Dékáni Árpád /
Lace edging with
antlers and strings.**

Design by Árpád Dékáni
[1903] (*Iparművészeti
Múzeum, Budapest*) /
(*Museum of Applied
Arts, Budapest*)

Páros galambos csipkeszegély. Terv: Dékáni Árpád / Lace edging with a pair of doves.

Design by Árpád Dékáni
[1902] (*Iparművészeti
Múzeum, Budapest*) /
(*Museum of Applied
Arts, Budapest*)

Fotó: Áment Gellért / Iparművészeti Múzeum, Budapest

Fotó: Áment Gellért / Iparművészeti Múzeum, Budapest

máskor az iparművészet körébe sorolták az iparművészeti munkákon megjelenő népies hangulatú mintaelemek, illetve az azt szervezett háziipari keretek között készítő falusi asszonyok miatt.

Mint látható, a halasi csipke tudatos tervezés és készítése technikai kísérletezés eredménye. Művész és mester közös munkája alapján jött létre, s az adott korok tervezői a kor követelményeinek és saját ízlésüknek megfelelően fejlesztették tovább az évtizedek alatt. Készítésével a cél a szegény asszonyoknak munkalehetőség biztosítása volt, később pedig mint hungarikumnak a fennmaradása. A halasi csipke sohasem volt része a népművészetnek, bár egyes elemeit abból emelték át a tervezők és alakították a csipke sajátosságaihoz. A halasi csipke tehát iparművészetnek tekinthető.

ERDEI T. LILLA

muzeológus-etnográfus, a kiállítás kurátora

(*Cérnába szőtt évszázad – 110 éves a halasi csipke. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2012. december 13–2013. február 24.*)

Páva. Terv: Bródi Mária / Peacock. Design by Mária Bródi [2001] (Halasi Csipke Alapítvány) / (Halas Lace Foundation)

Legényes és leányos legyezőcsipke. Terv: Dékányi Árpád / Fan lace with lads and girls. Design by Árpád Dékányi [1903] kivitelezés: 1909 (Iparművészeti Múzeum, Budapest) / manufactured: 1909 (Museum of Applied Arts, Budapest)

